

Η αναζήτηση των πανανθρώπινων αξιών

Ποιες είναι οι βασικές αρχές που μπορούν να γίνουν αποδεκτές ακόμη και από εκπροσώπους διαφορετικών θρησκειών

Του Αρχιεπισκόπου ΑΛΒΑΝΙΑΣ κ. Αναστασίου*

1. Κατ' αρχήν δεν νομίζω ότι υπάρχει μία άποψη. Σήμερα εξακολουθούν να επιβιώνουν 19 θρησκείες, οι οποίες υποδιαιρούνται σε 240 κλάδους¹. Συγχρόνως, στους κόλπους τους υπάρχουν αντιθέσεις μεταξύ των προσκολλημένων κατά γράμμα στην παράδοση και των αναζητούντων νέα ανοίγματα στον σύγχρονο κόσμο.

Οι διάφορες θρησκείες, όπου επικράτησαν, έχουν εν πολλοίς επηρεάσει συνολικά τον ανθρώπινο βίο. Και είναι επόμενο να σχετίζονται, άμεσα ή έμμεσα, με όλες τις πλευρές των διαφόρων αξιών, των λογικών, των αισθητικών, των ηθικών, και βεβαίως των μεταφυσικών². Διότι τα θρησκευόμενα δεν κινούνται ως ανεξάρτητες οντότητες. Βρίσκονται σε αλληλεπίδραση και αλληλεξάρτηση με πολλούς άλλους παράγοντες: εθνικούς, πολιτικούς, πολιτιστικούς, κοινωνικούς, οικονομικούς. Επηρεάζουν και επηρεάζονται.

Κάθε ανεπτυγμένο θρήσκευμα έχει α) έναν υπερβατικό προσανατολισμό, που κατευθύνει προς μια απόλυτη αλήθεια, προς έναν υπέρτατο σκοπό, και β) ένα σύστημα δογματικών, αξιωματικών θέσεων ερμηνείας του κόσμου. Αυτά προσδιορίζουν τις λογικές και μεταφυσικές αξίες, τις οποίες το θρήσκευμα υποστηρίζει.

Όπως είναι προφανές, η σύγκλιση απόψεων, στις περιοχές της απόλυτης αλήθειας και του υπερβατικού προσανατολισμού που καθορίζουν, είναι πολύ δύσκολη. Οι θρησκείες μάλιστα που επηρεάζουν συνολικά πάνω από το ήμισυ του πληθυσμού της γης (Χριστιανισμός και Ισλάμ), καθώς και ο προγενέστερός τους Ιουδαϊσμός, είναι θρησκείες που στηρίζονται σε θεία αποκάλυψη. Οι θεμελιώδεις αξίες περί του αληθούς, του αγαθού, του αγίου που τις διέπουν, θεωρούνται δεδομένες «άνωθεν». Οι φιλοσοφικές αναλύσεις και οι νομοθετικές ρυθμίσεις ακολουθούν.

Το άλλο θρησκευτικό ρεύμα, που πηγάζει από την ινδική και την κινεζική αναζήτηση του υπερβατικού, εκ πρώτης όψεως δεν είναι εξαρτημένο από μια άπαξ διά παντός άνωθεν αποκάλυψη. Αναπτύχθηκαν εν τούτοις διάφορες σχολές, με συγκεκριμένες θεωρίες για την απόλυτη αλήθεια. [...]

Στη σύγχρονη αναζήτηση για την επίτευξη κάποιας συγκλίσεως των θρησκειών στο θέμα των πανανθρώπινων αξιών, η έμφαση δίνεται κυρίως στις «ηθικές αξίες». Δεν

πρέπει όμως να παραθεωρείται ότι οι λογικές, οι αισθητικές, οι ηθικές, οι μεταφυσικές αξίες συμπλέκονται και αλληλοεπηρεάζονται, όπως τα διάφορα συστήματα του οργανισμού: νευρικό, μυϊκό, κυκλοφορικό.

2. Από τα τέλη του 19ου αιώνας έγιναν προσπάθειες για μια καλύτερη αλληλογνωριμία και προσέγγιση ανθρώπων διαφόρων θρησκευμάτων, με διεθνή διαθρησκευτικά συνέδρια και οργανισμούς. Προσπάθειες όμως για μονιμότερες δομές δεν τελεσφόρησαν. Η προσέγγιση κινήθηκε σε πιο βατό έδαφος, όταν καθορίστηκαν συγκεκριμένα ζητήματα και στόχοι, με αναφορά σε σύγχρονα θέματα που αντιμετωπίζει όλη η ανθρωπότητα. Π.χ. η «Παγκόσμια Συνέλευση για τη Θρησκεία και την Ειρήνη» (World Conference on Religion and Peace) βρήκε μεγαλύτερη ανταπόκριση σε πολλές χώρες και συνεχίζει τη δράση και τις παρεμβάσεις της. Μετά την 11η Σεπτεμβρίου 2001 σημειώθηκε επιτάχυνση διαθρησκευτικών συνεδρίων, με την ελπίδα ότι αυτό θα βοηθούσε στην καταπολέμηση της τρομοκρατίας και τη στήριξη της ειρήνης. Η αναζήτηση για κοινώς αποδεκτές πανανθρώπινες αξίες πολύτροπα επιταχύνεται.

Στην εποχή μας, όλο και περισσότερο συνειδητοποιείται η ιστορική πρόκληση και ευθύνη των θρησκευτικών κοινοτήτων έναντι της ενιαίας ανθρωπότητας. Διανοούμενοι που ανήκουν σε διάφορα θρησκευόμενα, έστω και αν ορμώνται από διαφορετικές προϋποθέσεις, καταβάλλουν προσπάθειες ώστε να συμφωνήσουν σε ορισμένες βασικές θέσεις.

[...] Εν τούτοις, πρέπει να αποφευχθούν οι απλουστεύσεις. Προ καιρού, ένας γνωστός μου καθηγητής πανεπιστημίου μου τηλεφώνησε για να με παρακινήσει να πάρουμε μια πρωτοβουλία για την ειρήνη. Η πρότασή του ήταν να συγκεντρωθούν ηγέτες και διανοούμενοι των μεγάλων θρησκευμάτων και να αποφασίσουμε να διαγράψουμε από τα ιερά μας κείμενα ό,τι αντιστρατεύεται στην ειρήνη και ενισχύει τον πόλεμο. Προσπάθησα να του εξηγήσω ότι κάτι τέτοιο είναι ανέφικτο. Διότι οι ιερές γραφές των διαφόρων θρησκευμάτων έχουν για τους οπαδούς τους αδιαπραγμάτευτο κύρος και δεν υπόκεινται σε αναθεώρηση όπως τα συντάγματα των κρατών. Ούτε μπορεί να υπάρξει κάποιο όργανο, ένα είδος θρησκευτικού ΟΗΕ, που θα τολμούσε να επιχειρήσει κάτι τέτοιο. Ο μόνος τρόπος ενισχύσεως της ειρηνικής προσπάθειας σε παγκόσμιο πεδίο είναι η καλλιέργεια ηπίου κλίματος μεταξύ των εκπροσώπων των θρησκευμάτων, η τόνωση του ειρηνικού πυρήνα του θρησκευτικού συναισθήματος.

3. Στην αναζήτηση και αποσαφήνιση των πανανθρωπίνων αξιών συμβάλλουν ασφαλώς η αντικειμενική επιστημονική έρευνα και ο διαθρησκευτικός διάλογος. Απαιτείται όμως πολλή υπομονή, διότι ο δρόμος είναι δύσκολος και ολισθηρός. Ο πρώτος ενθουσιασμός, τα τελευταία χρόνια, υπεχώρησε μπροστά σε σοβαρές επιφυλάξεις και απογοητεύσεις. Πολλοί φοβούνται το ενδεχόμενο του συγκρητισμού και τη σταδιακή αλλοίωση της πίστεώς τους, καθώς και νέους εσωτερικούς διχασμούς. Είναι αναγκαίο, λοιπόν, να επιδιώκεται με διάκριση η προσέγγιση και η ειρηνική συνύπαρξη χωρίς να θυσιάζεται η ιδιοπροσωπία ομάδων και λαών. [...]

B. Βασικές αξίες στις οποίες μπορεί να υπάρξει διαθρησκευτική συμφωνία

1. Στη δεκαετία του 1990 εντάθηκε η διαθρησκευτική προσπάθεια για τη συγκρότηση ενός ηθικού κώδικα με παγκόσμια εμβέλεια. Γνωστότερες είναι δύο προτάσεις που προωθήθηκαν στη διεθνή κοινότητα: η πρώτη εμφανίστηκε ως πρόταση του

Κοινοβουλίου των Θρησκειών του Κόσμου (Parliament of the World's Religions), που συνήλθε στο Σικάγο το 1993, με πρωταγωνιστή τον Γερμανό καθηγητή της Τυβίγγης Hans Küng. Η δεύτερη πρόταση διαμορφώθηκε από τον Leonard Swidler του Πανεπιστημίου Temple της Φιλαδελφείας των ΗΠΑ. Η τελευταία συζητήθηκε σε σειρά συνεδρίων, κυρίως όμως στο Διαδίκτυο με συντονιστή το Center for Global Ethics.

Η πρόταση του Κοινοβουλίου, γνωστή ως «Διακήρυξη προς μία Παγκόσμια Ηθική» (Declaratio Toward a Global Ethic), καθορίζει ως αρχές μιας παγκόσμιας ηθικής: (α) Οτι δεν υπάρχει παγκόσμια τάξη χωρίς μια νέα παγκόσμια ηθική. (β) Θεμελιώδης αξίωση (demand) είναι, κάθε ανθρώπινο ον να αντιμετωπίζεται ανθρωπίνως. (γ) Τέσσερις βασικές υποχρεώσεις για ένα πολιτισμό: Μη βίας και σεβασμού ζωής. Αλληλεγγύης και δίκαιης οικονομικής τάξεως. Ανοχής και φιλαλήθειας. Ισων δικαιωμάτων και συντροφικότητας μεταξύ ανδρών και γυναικών. (δ) Ανάγκη ανανεώσεως της συνειδήσεως. Όλες σχεδόν αυτές οι δέσμες κανόνων έχουν αναφορά και στηρίζονται σε αρχαίους ηθικούς κώδικες των μεγάλων θρησκειών.

Η «Οικουμενική Διακήρυξη μιας Παγκόσμιας Ηθικής» (Universal Declaration of a Global Ethic) του L. Swidler, με άλλη διατύπωση και άλλες εμφάσεις τονίζει την ελευθερία, την αξιοπρέπεια, τον σεβασμό προς όλα τα όντα, έμβια και μη, την οικουμενική αγάπη, την ανεξιθρησκεία και την ανάγκη διαθρησκειακού διαλόγου³.

Πολλοί, κυρίως Ασιάτες, επισημαίνουν ότι οι ανωτέρω απόπειρες, γραμμένες από λευκούς, ευκατάστατους, ρωμαιοκαθολικούς, προερχομένους από κυρίαρχους πολιτισμούς, είναι πολύ «Δυτικές» - περισσότερο βεβαίως η δεύτερη Διακήρυξη.

2. Από τις αναζητήσεις των τελευταίων δεκαετιών μπορούμε να επισημάνουμε συνοπτικά ως κοινώς αποδεκτές από τις θρησκείες τις ακόλουθες αρχές και αξίες:

(α) Κοινή καταγωγή όλων των ανθρώπων. Οι μονοθεϊστικές θρησκείες βεβαιώνουν ότι ο Θεός εδημιούργησε το πρώτο ανθρώπινο ζεύγος. Είναι γνωστοί οι στίχοι-κλειδιά της Αγίας Γραφής: «Και εποίησεν ο Θεός τον άνθρωπον· κατ' εικόνα Θεού εποίησεν αυτόν, άρσεν και θήλυ εποίησεν αυτούς» (Γεν. 1:27, πρβλ. 1:26, 5:1). Οπως και η φράση του Αποστόλου Παύλου: «Εποίησέ τε εξ ενός αίματος παν έθνος ανθρώπων ο Θεός» (Πραξ. 17:26). [...]

(β) Θεμελιώδης αρχή σε όλες σχεδόν τις ανεπτυγμένες θρησκείες είναι ο Χρυσός Κανόνας. Στο κλασικό ινδουιστικό βιβλίο Μαχαμπαράτα διαβάζουμε: «Αυτή είναι η σύνοψη του χρέους: Μην κάνεις ποτέ στους άλλους κάτι το οποίο θα σου προξενούσε πόνο αν γινόταν σε σένα». Όταν ο Κομφούκιος ρωτήθηκε: «Υπάρχει μια λέξη η οποία να χρησιμεύει ως κανόνας πρακτικός για όλη τη ζωή;», απάντησε: «Δεν είναι αυτή η λέξη η αμοιβαιότητα; Λοιπόν, μην κάνεις στους άλλους ό,τι δεν θα ήθελες να κάνουν σε σένα». [...]

Στην ιουδαϊκή σκέψη επαναλαμβάνεται συχνά η αρχή «ο μισείς, μηδενί ποιήσης» (Τωβίτ 4:15) ή με τα λόγια του μεγάλου ραββί Χιλέλ (1ος αι. π.Χ. - 1ος αι. μ.Χ.): «Μην κάνεις στους άλλους ό,τι δεν θα ήθελες να κάνουν αυτοί σε σένα». Στο κήρυγμα του Ιησού Χριστού διατυπώνεται δυναμικά ο κανόνας με θετικό τρόπο: «Καθώς θέλετε ίνα ποιώσιν υμίν οι άνθρωποι, και υμείς ποιείτε αυτοίς ομοίως» (Λουκ. 6:31, πρβλ. Ματθ. 7:12). Ο ισλαμικός κόσμος υιοθέτησε αυτή την ιδέα (περιορίζοντάς την συχνά στην ούμα, τη μουσουλμανική κοινότητα). Στα

αποφθέγματα που αποδόθηκαν αργότερα στον Μωάμεθ, συναντούμε και το εξής: «Κανείς από σας δεν είναι πιστός εφόσον δεν επιθυμεί για τον αδελφό του αυτό το οποίο επιθυμεί για τον εαυτό του». Για να μην δημιουργούνται όμως αποσπασματικές εξιδανικευμένες εικόνες, πρέπει να πούμε ότι στα διάφορα ιερά κείμενα των θρησκειών υπάρχουν και φράσεις που οδηγούν σε διαφορετικές κατευθύνσεις.

(γ) Σεβασμός στη ζωή. Όλες οι θρησκείες απαγορεύουν τον φόνο. Ινδικές θρησκευτικές σχολές συνιστούν σεβασμό σε κάθε μορφή ζωής και την αποφυγή θανατώσεως των ζώων. Στις περί φόνου εντολές μπορεί να θεωρηθεί ότι λανθάνει και η απαγόρευση κάθε μορφής βασανισμού. Επίσης, η τρομοκρατία και η βία στις οικογενειακές, στις επαγγελματικές και στις διεθνείς σχέσεις. Το θέμα, πάντως, του πολέμου -αμυντικού ή επιθετικού- παραμένει πολύπλοκο και διατυπώνονται θέσεις εκ διαμέτρου αντίθετες.

(δ) Η δικαιοσύνη και η εντιμότητα αναγνωρίζονται ως θεμελιώδεις αρετές σε πολλές θρησκείες (π.χ. στον Κομφουκιανισμό η δικαιοσύνη είναι μία από τις τέσσερις σημαντικότερες· ο Μένκιος μάλιστα την ανύψωσε στο υψηλότερο επίπεδο των ηθικών αξιών). Και στις τρεις μονοθεϊστικές θρησκείες η δικαιοσύνη θεωρείται βασικό χαρακτηριστικό των ανθρώπων του Θεού. Στην έννοιά της συνυπάρχουν οι έννοιες της εντιμότητας, της θεοσεβείας, ακόμη και της αγιότητας. Διότι αυτή φέρει τον άνθρωπο πλησιέστερα στον Θεό⁴. Η γενική αρχή αποσαφηνίζεται ακόμα ειδικότερα στις προστακτικές «ου κλέψεις», μην εκμεταλλεύεσαι, μη δωροδοκείς, μη στηρίζεις τη διαφθορά, μην εξαπατάς⁵. [...]

(ε) Σε όλες τις θρησκείες υπάρχουν εντολές ή απλές οδηγίες για τη συμπεριφορά των φύλων μεταξύ τους, που καθορίζουν τον σεβασμό στις γενετήσιες σχέσεις. Εδώ, όμως, οι παραλλαγές είναι πολύ περισσότερες. Βασική πάντως παραμένει η εντολή «μην ασελήσεις», μην εκτραπείς σε γενετήσια ανηθικότητα. Κατά βάση, οι εκπρόσωποι των διαφόρων θρησκευτικών παραδόσεων συμφωνούν ότι κανείς δεν έχει το δικαίωμα να υποτιμά τους άλλους στις γενετήσιες σχέσεις, να τους οδηγεί ή να τους κρατεί σε σεξουαλική εξάρτηση. Η εξάρση της εκμεταλλεύσεως νεαρών γυναικών και παιδιών, που παρατηρείται στις ημέρες μας, καταδικάζεται ομόφωνα.

(στ) Τα περισσότερα θρησκευόμενα αναφέρονται στην ειρήνη, ως ευχή, ως χρέος, ως σκοπό. Ως προσπάθεια χαλιναγωγήσεως της επιθετικότητας του ανθρώπου· ως τρόπο για την αρμονική συμβίωση μιας κοινωνίας βάσει συγκεκριμένων κανόνων συμπεριφοράς· και ως εσωτερική ειρήνη, με την κατασίγαση των παθών, του φόβου, της αγωνίας. [...]

Στις μονοθεϊστικές θρησκείες, η ειρήνη αφ' ενός μεν θεωρείται δώρο Θεού και καρπός της εμπιστοσύνης σ' Αυτόν, αφ' ετέρου έχει κοινωνικές και ιστορικές διαστάσεις. Για την επικράτησή της απαιτούνται και οι προσπάθειες του ανθρώπου. Επιδίωξή μας πρέπει να είναι μια πολυδιάστατη ειρήνη: με τον Θεό, με τον εαυτό μας, με τους άλλους, με την κτίση ολόκληρη.

(ζ) Στο πρόβλημα της φτώχειας υπάρχει μεγαλύτερη απόκλιση ως προς τις ερμηνείες και τη λύση. Πρωτοποριακές θρησκευτικές προσωπικότητες προτρέπουν στην ευσπλαχνία και την καλοσύνη (Κομφούκιος, Λάο Τσε, Ζωροάστρης, Βούδας). Και

όλες οι θρησκείες, λίγο ή περισσότερο, ζητούν να ανακουφίσουν τη φτώχεια, τονίζοντας την ευσπλαχνία.

Θρησκευτικά συστήματα που ξεκίνησαν από την ινδική χερσόνησο υιοθέτησαν την άποψη ότι οι συνθήκες ζωής είναι συσώρευση του «κάρμα», των καλών ή κακών έργων των προτέρων μορφών ζωής, των μεταβιώσεων («σαμσάρα»). Η διέξοδος από την κατάσταση αυτή είναι δυνατή σε μια επόμενη φάση υπάρξεως. Η καλοσύνη προς τους ενδεείς επαινείται και εξασφαλίζει θετικό «κάρμα». Ο Βουδισμός, υιοθετώντας τις περί «κάρμα» και «σαμσάρα» αρχές, πρότεινε ως ουσιαστική λύση, ως ιδανικό του τέλειου ανθρώπου, του βουδιστή μοναχού, την απόλυτη φτώχεια. Συγχρόνως έλαβε πρόνοια για τη συντήρηση των μοναχών, προβάλλοντας ως βασική αρετή των λαϊκών την ευσπλαχνία (τη «μέτα») προς όσους βρίσκονται σε ένδεια ή άλλη ανάγκη και καταδικάζοντας την πλεονεξία και τη χλιδή. [...]

Ο κατ' εξοχήν πάντως υπερασπιστής των φτωχών αναδείχθηκε ο Ιησούς Χριστός με τη ζωή και τη διδασκαλία Του. Υπογράμμισε την αξιοπρέπεια του φτωχού, την αξία του ενώπιον του Θεού, στηλίτευσε την ασπλαχνία των πλουσίων, ύμνησε τη δικαιοσύνη, αποκάλυψε την αγάπη και επέμεινε σ' αυτή.

(η) Ως κορύφωμα της προσφοράς στην κλίμακα των αξιών θεωρείται η αγάπη. Ο Χριστιανισμός με τρόπο μοναδικό τόνισε τις πανανθρώπινες διαστάσεις της αγάπης. Αποσαφήνισε με το δυνατότερο φως την πολυεδρική έννοια και σημασία της. Την επεξέτεινε πέρα από κάθε όριο, φυλετικό, θρησκευτικό, κοινωνικό (Επί του όρους ομιλία, παραβολή Καλού Σαμαρείτη, Ύμνο της αγάπης στην Α' Κορινθ.). Την κατέστησε δύναμη οικουμενική, που αγκαλιάζει και μεταμορφώνει τα πάντα. Την ταύτισε με την υπέρτατη πραγματικότητα, με τον Θεό. «Ο Θεός αγάπη εστι, και ο μένων εν τη αγάπη εν τω Θεώ μένει και ο Θεός εν αυτώ» (Α' Ιω. 4:16). Ενέπνευσε με μοναδικό τρόπο τη βίωση και την άσκησή της.

Στις ημέρες μας, παρατηρείται η τάση να ερμηνεύονται υπό το φως της αγάπης και άλλες θεμελιακές αρχές που κατά καιρούς έχουν υποστηρίξει άλλες θρησκείες (όπως λ.χ. η βουδιστική «μέτα»). [...]

3. Ανεξάρτητα από τις διαθρησκειακές πρωτοβουλίες, τις πανανθρώπινες ηθικές αξίες έχουν προωθήσει οι Διακηρύξεις περί ανθρωπίνων δικαιωμάτων του ΟΗΕ. Ασφαλώς και αυτές δέχθηκαν πολλές επιρροές από θρησκευτικές ιδέες. Παρά τις αντιρρήσεις που κατά καιρούς έχουν διατυπωθεί για επί μέρους παραγράφους των εν λόγω Διακηρύξεων από εκπροσώπους κυρίως ασιατικών θρησκειών, αλλά ακόμη και ορισμένων χριστιανικών Εκκλησιών, τα κείμενα αυτά συγκεντρώνουν όλο και περισσότερο τη συγκατάθεση των οπαδών διαφόρων θρησκειών. Επίσης συμβάλλουν στη διαμόρφωση μιας ηθικής ορολογίας με δεσπίζοντα χαρακτηριστικά την ανθρώπινη αξιοπρέπεια, την ελευθερία, την ανεξιθρησκία, την ειρήνη.

Κατά κανόνα, οι εκπρόσωποι των διαφόρων θρησκειών συμφωνούν με το πρώτο άρθρο της «Οικουμενικής Διακηρύξεως των δικαιωμάτων του ανθρώπου» (Universal Declaratioof HumaRights) του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών (η οποία υιοθετήθηκε στις 10 Δεκεμβρίου 1948), ότι δηλαδή «όλοι οι άνθρωποι γεννώνται ελεύθεροι και ίσοι σε αξιοπρέπεια και δικαιώματα. Είναι προικισμένοι με λογικό και συνείδηση και οφείλουν να ενεργούν προς αλλήλους με πνεύμα αδελφότητας».

Τον Δεκέμβριο του 1989, η Ουνέσκο (UNESCO) οργάνωσε στη Μπανγκόκ ένα Συνέδριο με θέμα «Η θέση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στις θρησκευτικές και πολιτιστικές παραδόσεις του κόσμου». Αναπτύχθηκαν οι απόψεις των μεγάλων θρησκευτικών ρευμάτων σκέψης (Ινδουισμού, Βουδισμού, Ιουδαϊσμού, Ορθοδοξίας, Ρωμαιοκαθολικισμού, Προτεσταντισμού, Σιντοϊσμού και Ισλάμ). [...]

Ενα άλλο συνέδριο, το «Παγκόσμιο Συνέδριο για τα ανθρώπινα δικαιώματα», πραγματοποιήθηκε το 1993 στη Βιέννη. Θυμούνται ότι από την πρώτη συνδιάσκεψη, στην οποία μετείχα ως εισηγητής, καταλήξαμε σε αρκετά κοινά συμπεράσματα: Πρώτον, ότι το πρόβλημα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αποτελεί πλέον σοβαρό θέμα για όλες σχεδόν τις θρησκείες του κόσμου, άσχετα με το ποια έννοια και ερμηνεία δίνουν σ' αυτά. Δεύτερον, ότι η αναγνώριση της ιερότητας του ανθρωπίνου όντος και ο σεβασμός της αξιοπρέπειάς του βοηθούν στη συνεργασία των θρησκευτικών κοινοτήτων με τις διεθνείς οργανώσεις που ασχολούνται με το θέμα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Και τρίτον, ότι η Οικουμενική Διακήρυξη και οι άλλες συναφείς προσπάθειες των Ηνωμένων Εθνών αποτελούν σημαντική εξέλιξη στην αναγνώριση της αξίας και της αξιοπρέπειας του ανθρώπου. [...]

Παράλληλα, όμως, με αυτές τις κοινές τοποθετήσεις, πρέπει να σημειωθεί ότι υπάρχουν αρκετοί εκπρόσωποι των μη θειστικών θρησκειών, οι οποίοι υποστηρίζουν ότι οι προϋποθέσεις, πάνω στις οποίες στηρίχθηκε η Οικουμενική Διακήρυξη του 1948, είναι ξένες προς τις παραδόσεις τους ή και ακόμη απαράδεκτες από αυτές. [...]

4. Τέλος, πρέπει να υπογραμμισθεί ότι η συμβολή των θρησκειών δεν περιορίζεται στα κοινά σημεία και στις κοινές αξίες, τις οποίες λίγο-πολύ στηρίζουν, αλλά και σε ορισμένες βασικές ιδιοτυπίες που παρουσιάζουν σε ξεχωριστά σημεία που τονίζουν. Επιπλέον, κατά την αναζήτηση των πανανθρωπίνων αξιών, οι θρησκείες επισημαίνουν το υπαρκτικό βάθος που έχει η ηθική συμπεριφορά του ανθρώπου. Επιμένουν ότι η λύση του προβλήματος του κακού δεν περιορίζεται στη βελτίωση μιας κοινωνικής επιφάνειας, αλλά ότι θα πρέπει να αντιμετωπισθεί το βαθύτερο στρώμα του, ο αβυσσαλέος ανθρωπίνος εγωισμός. Και προσφέρουν έμπνευση και δύναμη για την υπέρβασή του.

Στα αδιέξοδα στα οποία μάς οδηγεί ο τεχνικός πολιτισμός, καλλιεργώντας την αυτάρκεια, την υπερηφάνεια και την απληστία, υπενθυμίζουν ότι το μέσον για την πνευματική ισορροπία του ανθρώπου δεν είναι η υποταγή της φύσεως στις επιθυμίες του ατόμου, αλλά η υποταγή της ατομικής επιθυμίας, η απάρνηση, η άσκηση, η κάθαρση του εγώ, η αναζήτηση και η βίωση του αγίου.

...

Κλείνοντας, θα ήθελα να υπογραμμίσω αυτό που σημείωσα στην αρχή: Οτι, εκτός των αξιών που αναφέρονται στην ηθική, η συνεισφορά των θρησκειών είναι σημαντική και για τις δέσμες των αξιών που σχετίζονται με την αλήθεια, που νοηματοδοτεί τη ζωή, και το κάλλος, που χαρίζει σ' αυτή λάμψη και χάρη. Κάθε δε θρησκεία έχει συμβάλει με τον δικό της τρόπο στην αναζήτηση της αλήθειας και την ανάδειξη διαφόρων πλευρών της αξίας του κάλλους.

Η ειρηνική επικοινωνία, ο διαθρησκευτικός διάλογος και κυρίως ο «διάλογος ζωής» μεταξύ ανθρώπων διαφόρων θρησκευτικών πεποιθήσεων μπορούν να βοηθήσουν στη

μεταφύτευση νέων ιδεών και αρχών από τον ένα πολιτισμό στον άλλον και στην ανάπτυξη σπόρων που κοιμούνται στο έδαφός τους. Δεν πρέπει δε να παραθεωρείται ότι οι θρησκείες, καθώς βιώνονται από ζωντανούς ανθρώπους, είναι ζώντα, οργανικά σύνολα, αναπτυσσόμενα και εξελισσόμενα. Έχουν τη δική τους εσωτερική δυναμική - θα έλεγα, εντελέχεια. Δέχονται επιδράσεις και απορροφούν νέες ιδέες, οι οποίες φθάνουν στα περιβάλλοντά τους. Προσαρμόζονται με δικό τους τρόπο στις καινούργιες προκλήσεις για να συμβάλουν στην περαιτέρω κοινή πορεία της ανθρωπότητας.

Σημειώσεις

1. Οι σημαντικότερες σε αριθμό οπαδών είναι ο Χριστιανισμός (περίπου 33,1%) και το Ισλαμ (σχεδόν 20%). Ακολουθούν ο Ινδουισμός (περίπου 13%), ο Βουδισμός (6%), ο Ταοϊσμός και ο λαϊκός Κομφουκιανισμός (περίπου 4%). Διάφορα νέα σχετικά θρησκευόμενα, τα παλαιά φυλετικά θρησκευόμενα της Αφρικής (ανά 2% η κάθε μία δέσμη). Και σε χαμηλότερα του 0,5% ποσοστά κινούνται ο Ιουδαϊσμός, ο Σικκισμός, ο Μπαχάϊσμός, ο Τζαϊνισμός, ο Σιντοϊσμός. Οι θρησκευοιολογικές στατιστικές για πολλούς λόγους είναι κατ' εξοχήν σχετικές και μόνο ενδεικτικώς λαμβάνονται υπ' όψιν. Συγχρόνως, ένα μεγάλο ποσοστό των κατοίκων του πλανήτη, και μάλιστα των τεχνολογικά ανεπτυγμένων κοινωνιών, δεν ανήκουν σε καμιά θρησκεία (15,2% υπολογίζονται οι Αγνωστικιστές και 3,5% οι δεδηλωμένοι Αθεοί). D. Barrett, «World ChristiaEncyclopedia». A Comparative Survey of Churches and Religions in the Modern World, Oxford University Press, Oxford - New York 2001.

2. Σχετικά με τον προσδιορισμό και τη διαίρεση των αξιών, υπενθυμίζω ακροθιγώς ότι διατυπώθηκαν διάφορες θεωρίες. Η γνωστότερη στηρίζεται στη φιλοσοφία του Καντίου και διακρίνει τις αξίες σε λογικές, αισθητικές και ηθικές. Σε αυτές προστίθενται από ορισμένους στοχαστές οι θρησκευτικές αξίες (που αναφέρονται στο νόημα του κόσμου) και οι οικονομικές αξίες, που ανάγονται στη σφαίρα του ωφελίμου, (Λούβαρη, Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια, τόμ. Ε, σελ. 39). Εκτός της διαιρέσεως αυτής, που βασίζεται στην τριμερή διαίρεση της ψυχολογίας, διατυπώθηκαν και συστηματικές διαιρέσεις των αξιών. Όπως του Η. Münsterberg («Philosophie der Werte», 2 1921), ο οποίος αρχικά διακρίνει δύο κατηγορίες: τις ζωικές αξίες και τις πολιτιστικές, και σε κάθε μια από αυτές τέσσερα είδη αξιών: λογικές, αισθητικές, ηθικές, μεταφυσικές. Διάφορες διαιρέσεις έχουν προταθεί από άλλους στοχαστές (N. Hartman, Ed. Spranger, Joh. Hessen). Για νεότερες τοποθετήσεις βλ. Ch. Taliaferro, «Contemporary Philosophy of Religion», Blackwell, MaldenMA, Oxford 1998, 190-199, 211-218 κ.ά. H. Putman, «The Collapse of the Fact / Value Dichotomy», Harvard University Press, Cambridge MA 2002. J. Raz, «The Practice of Value», ClarendonPress, Oxford 2003.

3. Το πρώτο σχέδιο επικυρώνει 8 βασικά σημεία: 1. Την ελευθερία κάθε ανθρωπίνου προσώπου. 2. Την έμφυτη αξιοπρέπεια όλων των ανθρώπων. 3. Τον σεβασμό προς όλα τα όντα, έμβια και μη. 4. Την ανάγκη να υπερβαίνει το άτομο τον εαυτό του και να εναγκαλίζεται ευρύτερα σύνολα: την κοινότητα, το έθνος, την οικουμένη, το σύμπαν. 5. Μια αγάπη επεκτεινόμενη για να περιλάβει τα πάντα. 6. Σεβασμός και ελευθερία για κάθε θρησκεία και πίστη. 7. Διάλογος, αναγκαίος όρος για μια αρμονική ανθρωπίνη συνύπαρξη στον πλανήτη. Ακολούθησε μια νεότερη διατύπωση με 10 σημεία, η οποία συντονίζεται με την Οικουμενική Διακήρυξη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων του 1948, των Ηνωμένων Εθνών. Αναλυτικότερα και κριτική, βλ. S.

King, «A Global Ethic in the Light of Comparative Religious Ethics», S.B. Twiss and B. Grelle, Explorations in Global Ethics, Westview, Oxford 2000, 118-140.

4. Το χρέος της δικαιοσύνης τονίζεται επίμονα στην Αγία Γραφή. «Από παντός ρήματος αδίκου αποστήση. ..ου δικαιώσεις τον ασεβή ένεκεν δώρων» [Εξ. 23:6-8· πρβλ. Δευτ. 19:15, Ψαλμ. 57 (58): 2]. Δίκαιος είναι αυτός που ανταποκρίνεται στο θείο θέλημα, στους θείους κανόνες. «Δίκαιος ει, Κύριε, και ευθείαι αι κρίσεις σου, ..η δικαιοσύνη σου δικαιοσύνη εις τον αιώνα και ο νόμος σου αλήθεια», δέεται ο Ψαλμωδός (Ψαλμ. 118, 137, 142). «Δικαιοσύνην μάθετε οι κατοκούντες επί της γης», επιμένει ο Ησαΐας (26:9). Στην Καινή Διαθήκη τίθεται πολύ υψηλότερα το ιδανικό της δικαιοσύνης: «μακάριοι οι πεινώντες και διψώντες την δικαιοσύνην» (Ματθ. 5:6). «Εάν μη περισσέυση υμών η δικαιοσύνη πλείον των γραμματέων και Φαρισαίων, ου μη εισέλθητε εις την βασιλείαν των ουρανών» (Ματθ. 5:20· πρβλ. Εφεσ. 4:24, 6:14, Φιλιπ. 1:11, Α΄ Τιμ. 6:11, Εβρ. 1:9).

5. Στη μνημονευθείσα Διακήρυξη του Κοινοβουλίου των Θρησκειών του Κόσμου προστέθηκε η θέση -όχι χωρίς αντιρρήσεις- ότι κανείς δεν έχει το δικαίωμα να χρησιμοποιεί την κάθε είδους περιουσία του χωρίς ενδιαφέρον για την ανάγκη της κοινωνίας και ολοκλήρου του πλανήτη. Η περιουσία, μεγάλη ή μικρή, συνεπάγεται ευθύνη - η χρήση της πρέπει συγχρόνως να εξυπηρετεί το κοινό καλό. Ειδικότερα για τη δικαιοσύνη στο Ισλάμ βλ. M. Khadduri, The Islamic Concept of Justice, Johns Hopkins University Press, Baltimore - London, 1984.

* Ο Αρχιεπίσκοπος Αλβανίας κ. Αναστάσιος (Γιαννουλάτος) είναι ομότιμος καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών, αντεπιστέλλον μέλος της Ακαδημίας Αθηνών.
